

הארץ

שושנה דמארי ויתרה על בעלה ובתה אבל לא יכלה לבחור אחרת

דמארי נגעה בחלום האמריקאי אבל העדיפה את זה הישראלי, הוקפה בשמועות שהיא "טורפת גברים" ומוצאה התימני היה חלק מהזוהר שלה. קובי פרג' ומוריס בן מיור, שעמלו ארבע שנים על הסרט התיעודי "המלכה שושנה", מספרים מה נותר בחוץ וקוראים למאבק בהחלטת התאגיד להקפיץ את תעריף הארכיון שלו, שבלעדיו סרטם לא היה נוצר

איתי שטרן

22 בדצמבר 2021

עקוב 

מאי 1948. ארגונים ציוניים פועלים בקדחתנות למען רבבות עולים יהודים שביקשו להגר לישראל ונכלאו במחנות בקפריסין, עקב המדיניות הבריטית שאסרה זה שנים על העפלה. העולים, רובם מפולין ורומניה, חיו במחנות בתנאים קשים ולא פעם סבלו רעב. התנועה הקיבוצית אירגנה משלחות של מורים לעברית, הוועד למען גולי קפריסין אסף בגדים ונעלים וארגון הג'וינט טיפל בקולטורה. ככזה, הוא דאג להביא לקפריסין את שושנה דמארי, שכבר היתה אז זמרת מוכרת, בת 25 בלבד.

"את צילי 'אני מצפת' ו'כלניות' שומעים בכל מקום ובכל מחנה", נכתב בעיתון "דבר" ב-28 במאי 1948, "המעפילים שמרו לעצמם את התכניות של הקונצרטים ששלחנו במספר של 10,000 ומשננים את השירים". מלבד הלהיטים העבריים ששרה דמארי בליווי של המלחין משה וילנסקי, היא הכינה לעולים הפתעה מיוחדת, כשביצעה בידיש את השיר "ראזשינקעס מיט מאנדלען" (צימוקים ושקדים). על פי דיווחים בעיתונות העברית דאז, זה היה שיא המופע והקהל הוצף בדמעות. לעיתים גם דמארי עצמה נאלצה להפסיק את שירתה כדי להסדיר את נשימתה.

"המלכה שושנה", סרט תיעודי המשודר בימים אלו בשני חלקים ב"הוט 8", משתמש גם באנקדוטה הזאת בתיאור דמותה של דמארי כמי שסיפורה האישי וסיפור הציונות נכרכו בו יחד. לצד מעמדה כ"מלכת הזמר העברי" מאיר הסרט נתיבים פחות מוכרים בחייה, למשל כזמרת בינלאומית שמילאה את הקרנגי הול וה"רדיו סיטי" בניו יורק והתרועעה עם אמנים כמו נינה סימון ונט קינג קול. מתחדדת גם הדמות הפמיניסטית הייחודית של מי שהעדיפה את טיפוח הקריירה שלה על חיי הנישואים שלה ועל גידול בתה. קטעי ארכיון מרתקים ונדירים, לא פעם פולשניים, מתארים את הכאב של הבעל, שלמה בושמי, שהיה האמרגן שלה בתחילת דרכה המקצועית ועם נסיקתה הפך לגבר שמחכה לה בישראל

יחזקאל יצחק בן-ציון

דווקא להציג את המורכבות שלה. שמענו כמובן את כל הרכילויות והסיפורים האפשריים".

פרג': "זאת היתה קודם כל מערכת יחסים מקצועית שהביאה את שושנה להיות מה שהיא אבל גם הביאה את וילנסקי להיות מי שהוא. בתוך מערכת יחסים, כל מערכת יחסים, יש ימים מעוננים וימים שטופי שמש, היו ביניהם מחלוקות אבל היתה גם אהבה וכבוד למה שיצרו יחד, עד יומם האחרון".

אתם מראים קטעי ארכיון יפים ממפגשים שלה עם אמנים כמו נינה סימון ונט קינג קול, הגדולים של התקופה. במראה שלה היא הושוותה ברדיו האמריקאי לאווה גרדנר. אבל היא לא הגיעה לשורה הראשונה. החלום האמריקאי הוחמץ?

בן מיור "יכול להיות, אבל כמו שהיא אומרת בסרט, 'יכולתי להפוך לזמרת אמריקאית עם מחשופים, אבל שאני אעזוב את הקו שלי? קו שנלחמתי עליו כל חיי והקרבותי את משפחתי ואת הכל'. בסופו של דבר זאת היתה גם בחירה שלה, כמו שאר הבחירות הקשות שהיא עשתה. בוא לא נשכח שבארצות הברית היא שווקה כזמרת לאומית ישראלית, כקול אקזוטי ממדינה רחוקה, אני לא רואה איך אפשר היה להפוך אותה לכוכבת אמריקאית".

פרג': "היא טעמה לא מעט מהחלום האמריקאי וכנראה הרגישה שהיא מאוד מכאן ושזקוקים לה כאן. אלה היו ימים שהמדינה לא היתה דבר מובן מאליו, והיא היתה חלק מהסיפור של המדינה שבדרך, היה לה תפקיד. ב-48 היא נוסעת לראשונה לארצות הברית ומופיעה בערבי התרמה למדינה. היא גייסה לא מעט כספים. היא לא הרגישה אמריקאית, היא הרגישה אשת העולם הגדול אבל חלק בלתי נפרד ממה שהו שקורה כאן".

באופן נדיר לתקופתה, היא אומרת שלא היתה מוותרת על הקריירה למען טיפוח המשפחה והאמהות. עד כמה זה גבה ממנה מחיר נפשי?

בן מיור: "אנחנו יודעים שבשנים האחרונות לחייה היא נהגה לדבר בטלפון כל יום עם נאוה, בתה. אלה היו לעיתים שיחות של אהבה ולעיתים שיחות טעונות וכואבות. אני מניח ששושנה עשתה חשבון נפש במשך כל חייה ולא רק לקראת סופם. ומצד שני, אני לא חושב שהיא יכלה לבחור אחרת. עבודה הבמה היתה הדבר הכי חשוב".

פרג': "כשיש לך כזה כישרון, העולם חוטף אותך. הציפייה שלה מהסביבה היתה כנראה שבינו אותה. גם בעלה הבין שיש פה משהו גדול ממנו, שהוא לא יכול להחזיק אותה קרוב אליו, שהוא חייב לתת לה לעוף".

הסרט מבוסס בין השאר על עיזבונה העצום של דמארי, אבל היא נותרת בו כאדם פרטי למדי. אין לנו מושג למשל על עמדותיה הפוליטיות או על ההשפעה שלה על יצירת השירים שביצעה. השארתם בכוונה חלקים רחבים מחייה מחוץ לפרויים?

בן מיור: "שושנה לא איתנו, והרבה שאלות שרק לה היו תשובות להן נשאר מרחפות בחלל חדר העריכה. בסוף, זה סרט קולנוע ולא החיים עצמם. אנחנו עובדים עם האינפורמציה שהצלחנו להשיג ולא עונים על שאלות שאין עליהן תשובות. כשפתחנו את המכולה שבה נמצא עיזבונה, הרגשנו ברי מזל כבמאים תיעודיים. מצד שני היתה תחושה של חוסר נוחות, בגלל פלישה לפרטיותו של אדם שכבר אינו בחיים. אז גם הבנו שאנחנו חייבים למתוח קו שאותו אנחנו לא עוברים".

לא הזכרתם במילה את יפה ירקוני, המתחרה הצמודה שלה. למה?

בן מיור: "היריבות כביכול בין שושנה ליפה היתה מדומיינת בתקשורת ואצל עיתונאי הרכילות. בחיים האמיתיים הן רחשו חיבה גדולה זו לזו, העריכו אחת את השנייה. באחד הקטעים שלא נכנסו לסרט, בטקס האשכבה לדמארי בתיאטרון הקאמרי, היה רגע מכמיר לב שבו יפה, כבר מבוגרת מאוד, מניחה זר כלניות על ארונה ובוכה".

פרג': "חלק ממה שהיה נורא מצחיק בשושנה זו ההתנשאות המלכותית שלה, שהיתה טבולה בהמון הומור ומודעות עצמית. היא לא באמת היתה מאוימת מיפה, אבל אהבה לפעמים להשתעשע בתחרותיות הזאת. בשנים האחרונות הן בעיקר אהבו לשתף פעולה ולצחוק על זה. מדי פעם הן עשו ראיונות משותפים, אבל מערכת היחסים הזאת לא היתה באמת משמעותית עבור שושנה".

עידן רייכל מצטער

דמארי זכתה בפרס ישראל ובשורה ארוכה של פרסי הוקרה אחרים, אך כפי שניתן לראות בסרט, סופה היה עצוב. היא היתה בודדה במידה רבה ונשכחה עד לקאמבק המסוים שיזם עידן רייכל. שאלתי את יוצרי הסרט אם היא דמות טראגית בעיניהם.

בן מיור: "אני חושב שהיא אהבה להיות לבד. היא בחרה בבדידותה, עם כל הקושי שבזה. היו אנשים רבים בסביבתה, גם חברי נפש, אבל לתחושתה היא העדיפה את הלבד שלה".

היא סבלה מגזענות הקשורה במוצאה?

פרג': "צריך להגיד את האמת, שושנה לא סבלה הרבה מגזענות. היא עלתה בעלייה התימנית המוקדמת, בשנות ה-20, ישר לראשון לציון ולא למעברה כמו העליות המאוחרות יותר. כמובן שחייתה בדלות כמו כולם באותה תקופה, אבל היא לא קיבלה יחס מפלה. ההיפך הוא הנכון, באותה תקופה ראו בתרבות התימנית כוח של גיוון וקיבוץ גלויות. המפגש בינה לוויילנסקי יצר משהו ישראלי מקומי, שיכול היה להתרחש רק על האדמה הזאת".

עד כמה לדעתכם תעמוד המוזיקה שלה במבחן הזמן? נדמה שהמוזיקה העכשווית התרחקה מרחק עצום מכל מה שהיא ייצגה.

פרג': "באחת האזכרות האחרונות שלה, עידן רייכל עלה לדבר ואמר לשושנה על קברה שהוא מצטער להגיד לה אבל אף אחד כבר לא שומע את השירים שלה בדור הצעיר, ושלא כל השירים נשארים כמו שקיוונו לאחר שאנחנו מתים. היתה לחלוחית בעיניו כשהוא הוסיף שאם זמר או זמרת צעירים היום מצליחים בארץ, זה הרבה בזכותה ובזכות הדרך שסללה, גם אם הם לא יודעים את זה".

הסרטים שיצרתם על יוסי בנאי, שושנה דמארי ופוטו פרג', מבוססים ברובם על חומרי ארכיון. השבוע הודיעה מועצת התאגיד על התייקרות חומרי הארכיון של "רשות השידור". עד כמה זה מטריד אתכם?

פרג': "ההיסטוריה של ישראל ברובה מתועדת בערוץ היחיד שהיה כאן. הורינו וגם אנחנו שילמנו במשך שנים את אגרת הטלוויזיה והרדיו, מה שהופך אותנו לבעלי מניות בחומרים הללו, כמו כל אזרחי מדינת ישראל. המהלך שדווח עליו לאחרונה, על העלאת תעריף ארכיון התאגיד ל-3,000 שקלים עבור דקה אחת בלבד, מחסל את האפשרות עבור יוצרים כמונו לעשות סרטים שלא מופקים עבור התאגיד.

"במילים אחרות, כל סרט תיעודי שמשמש בארכיונים, שהתאגיד לא יסכים לממן, ההיתכנות הכלכלית שלו היא אפסית. נראה שמישהו רוצה לחסל את התחרות ולשמור לעצמו בלעדיות. לתפיסתנו זה מהלך מונופוליסטי. לתאגיד השידור יש מיליונים ששייכים לציבור, ומוטב שימצאו את הדרך ואת המחיר כך שלא תיפגע היצירה הישראלית. במקרה הפרטי שלנו, סרטים כמו "להאיר את יוסי" אודות יוסי בנאי, ו"המלכה שושנה" אודות שושנה דמארי — שניהם גיבורי תרבות חשובים — לא יכלו לקרות (בתעריף החדש, א"ש). פשוט ככה. אנחנו יוצאים למאבק וקוראים מכאן לשר התקשורת ולשר התרבות להתערב, וכמובן לכל היוצרים והיוצרות להצטרף אלינו".